

NÉHÁNY ADAT ÉS GONDOLAT ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT KULTUSZÁRÓL, EREKLYÉI SORSÁNAK TÜKRÉBEN

„Főtisztelendő Úr!

A napokban hozzám intézett becses levelére válaszul van szerencsém Fő Tisztelendő Urral tudatni, hogy a kérdéses oltárka eredetéről semmi történeti adatokkal nem bírok, a különféle mondák pedig, melyek azt majd Szt. Erzsébet, majd ismét Szt. Margitnak tulajdonítják a hitelesség jellegét nélkülözik, miről nem rég szakértők nyilatkozata szinte meggyőzött; de különben sem lévén jelenleg kezeimnél, igen sajnálom, hogy Fő Tisztelendő Ur kívánságát nem teljesíthetem, ki egyébiránt vagyok egész tisztelettel

Fő Tisztelendő Urnak

kész szolgálja
Gróf Batthyány Arthur¹

Az 1866 első hónapjaiban íródott levél címzettje Rómer Flóris, aki a fent említett ereklyetartó-oltárról folytatott széles körű kutatást és ezzel összefüggésben levelezést ebben az időben. Eredményeit 1867-ben magyarul és németül is közzétette.² Az 1963 óta a New York-i Metropolitan Múzeum tulajdonában lévő, vélhetőleg a 14. század első felében Angevin Erzsébetnek, Károly Róbert feleségének, Nagy Lajos anyjának készült, aranyozott ezüst kegytárgy a királynő ajándékaként kerülhetett az általa alapított óbudai klarissza kolostorba. 1541-ben az apácák értékeikkel Pozsonyba menekültek és csak 1714-ben tértek vissza Budára. Az 1782. január 26-án kiadott, a szemlélődő életmódot folytató rendeket feloszlató császári dekrétum a klarissza rendet is megszüntette.³ 1782. július 2-án készült el a rendház Pozsonyba, a Magyar Kamarához szállítandó, kiemelt értékeinek – köztük a házi oltárka – leltára.⁴ Némethy Lajos szerint az ereklyetartót 1784. május

¹ Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási Központ (Forster Központ), Kézirattár (MSS): Rómer hagyatéka, K 522/22.; Gróf Batthyány Artúr (1814-??).

² RÓMER (1) 1867. 19-43.; RÓMER (2) 1867. 133-145.

³ A rendelet latin nyelvű változata: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Országos Levéltára (OL) Helytartótanácsi Levéltár: Benigna mandata (C 13): Mikrofilmtár, 27.971. tekercs 0726-0733.; német nyelvű változata: Bécs, Hofkammerarchiv: Fasc. 3. Subd. 3. ff. 39-45.; A budai klarissza kolostor leltárában a következő leírás olvasható: MNL, OL, Helytartótanácsi Levéltár: Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster (C 103): Klarissen-Nonnen: Ofen, f. 174r: „Pretiosa per S. Margaretham Claustro illata, et quidem Arula cum duabus alis pro Domestica Capella deserviens in sui Meditullio B. V. Ubera sua Jesulo porrigensis, nec non adstantibus abutroq[ue] latere Virginum Imaginibus ex Argento conflata, et adornata.” A levéltári állag átrendezésre került, így a foliószám változhat. A leltárat idézi: Némethy 1884. 102. 2. jegyzet; A mind készítőjét, mind megrendelőjét, készítésének idejét, történetét tekintve kérdéses oltárkával mélyrehatóan foglalkozik: MIHALIK 1964. 247-298.

⁴ NÉMETHY 1884. 195.; MIHALIK 1964. 249.

3-án a Kamara árverésre bocsájtotta, így juthatott Batthyány József hercegprímás tulajdonába.⁵ Fraknói Vilmos, a kegytárgynak a Batthyány családon belüli öröklésére alapozva úgy vélte, hogy nem a hercegprímás, hanem gróf Batthyány Ignác, egri kanonok, későbbi erdélyi püspök vásárolta meg az értékes darabot.⁶

II. József 1782. január 26-án kihirdetett rendeletével megszüntette Magyarországon a szemlélődő életmódot folytató rendeket, valamint a remeteség intézményét. 1783-ban hasonló sorsra jutottak a trinitáriusok, majd 1786-ban a hieronimiták, kamillánusok, paulánusok és pálosok. Ezt követően teljes rendek felszámolására már nem, csak bizonyos rendházak bezárására került sor a Habsburg Monarchiában.

A rendházak felszámolása szabályozottan zajlott, egyrészt példaként szolgált a jezsuita rend 1773-as megszüntetése során kialakult gyakorlat, másrészt a császár számtalan, vonatkozó rendeletével szinte már túlszabályozta a felosztással foglalkozó tisztviselők munkáját. Ha mégis maradt megoldatlan kérdés, azzal az 1782 szeptemberében Batthyány József prímás elnökletével megalakult Egyházügyi Bizottsághoz fordulhattak az érintettek, hivatalnokok és egyházi emberek egyaránt.

A felszámolt rendházak berendezéséről és felszereléséről tételes jegyzék készült. Az istentiszteletek folytatásához szükséges eszközöket a helyszínen hagyták, a nemesfémtárgyakat, értékes textíliákat, továbbá minden, a templom működése szempontjából fölöslegesnek ítélt felszerelést Pozsonyban a kamarai pénztárban helyezték el. A beszállított értékek feldolgozásával a Magyar Kamara Egyházi és vallásalapú ügyek Osztálya (*Fundationalia, ecclesiastica et primatialia*)⁷ foglalkozott, majd 1785-től, a Magyar Kamara és a Helytartótanács Budán való egyesítésétől a Helytartótanács Egyházi Gazdasági Osztálya (*Departamentum ecclesiasticum oeconomicum*)⁸ vette át ezt a feladatot. 1787-ben a császár önálló, de továbbra is az Egyházi Gazdasági Osztály felügyelete alá tartozó hivatalt, lerakatot – Egyházi tárgyak letéti Hivatala (*sacrae suppellectilis depositarii officium* vagy *Kirchen-geräthschaften Depositen Amt; Kirchengeraäthschaften Depot*) – hozott létre.

Nem sorolták a beszállítandó tárgyak közé a templomok berendezési tárgyait (oltárok, szószék, padok stb.), részben mert a felszámolt kolostorok templomának több mint fele plébániatemplomként működött tovább; részben mert ezek szétszerelése és elszállítása túlon túl megterhelte volna a központi hivatalok költségvetését. A mégis feleslegessé vált berendezést – néhány kivételtől eltekintve – a helyszínen árverezték el, így a járulékos kiadásokat a vevő fizette. Továbbá nem tartozott a beszállítandó tárgyak közé a szerzetesi cellákban őrzött minden használati tárgy. Ezek az ott lakó magántulajdonát képezték, azt távozásakor szabadon magával vihet. A cellák berendezéséről készült ugyan leltár, de az ott megnevezett darabok további sorsáról keveset tudhatunk. Több értékes kódex került például ily módon a klarissza kolostorokban élő nemesleányok által családi könyvtárakba.⁹

⁵ NÉMETHY 1884. 195.

⁶ Gróf Batthyány Ignác (1741-1798): 1780-tól erdélyi püspök. MIHALIK 1964. 249.

⁷ NAGY 1971. 246-288.; NAGY – F. KISS 1995. 207-210.

⁸ FELHŐ – VÖRÖS 1961. 294-298.

⁹ NÉMETHY 1884. 197-206.

A beszállításra került felszerelésből a plébániák vásárolhattak vagy számukra feleslegesnek ítélt darabok leadásával becserélhettek tárgyakat, illetve a szegény és újonnan létrehozott egyházak kéz alatt („sub manu”) kaphattak belőlük. Az 1783 júniusában kiadott rendelet a kéz alatt kiosztható tárgyak („vertheilend”) értékének felső határát 40 forintban határozta meg, az ennél drágábbakat csak eladni („verausserend”) vagy árverésre („Licitation”) bocsájtani lehetett. 1785-ben az értékhatár 50 forintra emelkedett.¹⁰ A bármilyen okból eladhatatlan vagy nem becserélhető arany és ezüst tárgyakat – belső értékének, vagyis a felhasznált alapanyag megfizetése mellett – a bécsi pénzverde dolgozta fel. A beolvasztásból befolyt összeget a hiányt szenvedő templomok és kápolnák megfelelő felszerelésére kellett fordítani.¹¹ A rendelet 1787 szeptemberéig volt érvényben, ekkor megszűnt a csere és a szabad vásárlás lehetősége. A korlátozásra valószínűleg az igények növekedése, ezzel összefüggésben a készletek gyors apadása miatt volt szükség.

Önálló rendeletek jelentek meg az ereklyék és ereklyetartók felhasználásáról. Ezek értelmében a lerakatba került ereklyéket az értékük jelentkező egyházi közösségek (rendházak és plébániák egyaránt) szabadon, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül elvihették. Szintén térítésmentesen juthattak hozzá az igénylők a relikvia rézből, illetve fából készült foglalatához. A nemesfém tartókat – akárcsak a többi nemesfém tárgyat – becsült áron megvásárolhatták vagy egy hasonló értékű arany vagy ezüst templomi tárggyal megválthatták. Az elfekvő ereklyéket 1788-ig az esztergomi érseknek adták át. A hitelességet igazoló okirattal – autentikummal – nem rendelkező, illetve az 1788. márciusi rendeletet követően megmaradt relikviákat - Némethy Lajos kutatásai szerint - megsemmisítették.¹² A Letéti Hivatal polcain porosodó drága foglalatokról a tisztviselők az aranyat és ezüstöt leválasztották és a bécsi pénzverdébe szállították; a drágaköveket és gyöngyöket szín, fajta és méret szerint 10 karátos csomagokba osztották; a gyöngyöket százasaival felfűzték, s minden fűzért pecséttel és árcédulával láttak el, így kerültek árverésre a későbbiekben. Azokat a köveket és gyöngyöket, melyek a foglalatból sérülés nélkül nem voltak kivehetők nem nyilvános árverésen („bei privat Licitationen”) értékesíthették.¹³

A 18. század elején Pozsonyból Budára visszatérő klarisszák nem hozták magukkal Szent Margit már akkor is hiányosnak mondott csontvázát. A koponya és a csontok jelentős része Pozsonyban maradt, csak egy karcson került a budai Szűz Mária és Árpád-házi Margit tiszteletére szentelt zárdatemplomba.¹⁴ Az apácák hasonló módon megosztottak Margit használati tárgyain, illetve a még a domonkos apácáktól örökölt, gótikusnak mondott kincseken.¹⁵

¹⁰ Egy plébános éves congruája 300 forint volt ekkor.

¹¹ A Letéti Hivatal több ezer új tárgyat gyártatott le.

¹² NÉMETHY 1884. 239.

¹³ Ez utóbbira forrást nem találtam, így csak feltételezem, hogy egy meghívott szűk réteg, gondolom főleg ékszerészek, esetleg magas rangú hivatalnokok licitálhattak volna a sérült ékkövekre. A Letéti Hivatal működésére és a tárgyak kezelésére részletesen lásd: VELLADICS 2004. 215-236.

¹⁴ A karcsonthoz: NÉMETHY 1884. 94.; A templomhoz: BORSOS 1973. 55-93.; GÁRDONYI 1929. 1-3.; KELÉNYI 2005. 46-54.; PAULINYI 1938. 16-61.

¹⁵ NÉMETHY 1884. 100-103.; 111-112.

1782-ben a bezárt pozsonyi zárdából került a központi lerakatba Szent Margit három láb magas, ezüst ereklyetartó szobra csontokkal vagy csontocskákkal, ma már nehezen eldönthető („Statua argentea trium pedum alta S. Margarethae”), a szoborhoz felhasznált nemesfém értékét 610 forintba becsülték. Külön tételként szerepel egy kis arany crucifixus, mely hozzá tartozott, értéke 4 Fl 22 1/2 Xr volt.¹⁶ Még ugyanebben az évben, a pozsonyi Erzsébetiekhez átköltöző néhány klarissza apáca folyamodványt írt II. Józsefnek, melyben új lakhelyük számára kérték – többek között – Margit ereklyéit a foglalatok nélkül, hogy folytathassák tiszteletét, fenntarthatassák kultuszát.¹⁷ A kancellária Batthyány József primáshoz fordult az ügyben, aki udvariasan elutasította az apácák kérését, hivatkozva a már fent idézett rendeletekre. Úgy mint, a szobor csak a becsült érték ellenében adható át, az ereklyéket pedig egyházi közösségek vagy meghatározott egyházi személyek igényelhetik maguknak a lerakatból. Az ügyben további vizsgálat nem történt, a kincsek hitelességének a primás által kilátásba helyezett vizsgálata elmaradt, vagy legalább is nincs nyoma. A szobrot 1784. március 23-án a bécsi pénzverdébe küldték.¹⁸ A hozzá tartozó kicsiny keresztet ugyanebben az évben, a fent említett becsült áron Hakel tisztelendő úr vásárolta meg saját használatára („R: D: Hakel in Usu[m] proprium”).¹⁹ A szoborból kiemelt, apró gyöngyökkel díszített csontok a lerakatban maradtak, majd 1785-ben – a többi értékkel együtt – a költözés során Budára szállították azokat. Az 1785-ben a lerakatban őrzött tárgyakról felvett leltárban mint ismeretlen szent ereklyéi szerepelnek, a díszítéshez használt gyöngyöket és nemesfémeket 1 forintba becsülték („Reliquien mit kleinen Berlín besetzt von einer ins Münz Amt abgegebenen Silbernen Statue”).²⁰ Ugyanebben az évben lebontották a díszítést a csontokról, a gyöngyöket árverésre készítették elő, a nemesfémeket 1787 áprilisában a bécsi pénzverdébe szállították.²¹ A Szent maradványait mint elfekvő, használhatatlan („unbrauchbar”) ereklyéket – az 1788-ig érvényben lévő rendelkezés szerint – a primásnak szándékoztak átadni.²² Némethy Lajos kutatása szerint a szoborban őrzött maradványokat az 1786-ban felszámolt budavári ferences kolostorban 1789-ben megsemmisítették.²³

¹⁶ NÉMETHY 1884. 143.; Úgy látszik a pozsonyi klarisszák kedvelték a szentek ezüsből készült aranyozott szobraikat, mivel több hasonló, igaz, kisebb méretű szerepel a templom berendezéséről, illetve felszereléséről felvett leltárban. Például Szent Agatának, Ágnesnek, Szűz Máriának, Franciskának aranyozott ezüst szobra. A beszállított tárgyak jegyzéke, benne a szobor: MNL, OL, Magyar Kamarai Levéltár: Fundationalia, ecclesiastica et primatialia (E 54): 38. csomó, 20. kútfő (1783) f. 51v. No 23 és 24.

¹⁷ NÉMETHY 1884. 237.

¹⁸ MNL, OL, E 54: 51. csomó, 49. kútfő (1784) f. 167r.

¹⁹ MNL, OL, E 54: 51. csomó, 49. kútfő (1784) f. 24r.

²⁰ MNL, OL, Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum ecclesiasticum oeconomicum (C 72): 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 51r.

²¹ MNL, OL, Helytartótanácsi Levéltár, Sacrae suppellectilis depositarii officium (C 143): 2. csomó f. 344v.

²² MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 13r. A jegyzéknek több példánya fennmaradt, itt a legjobban olvashatóra hivatkozom.

²³ MNL, OL, C 143: 3. csomó f. 343r No 3037. Az egykori ferences rendház adott helyet a Helytartótanács bizonyos hivatalainak, így 1786-tól a Letéti Hivatal raktárának is (MNL, OL, C 143: 2. csomó f. 10.), tehát kézenfekvő volt, hogy a két megbízott helyben végezte el feladatát. 1792-ben az egykori

Szintén a pozsonyi klarissza zárdából szállították a központi lerakatba azt az 1512-ben készült ládikát, melyben Szent Margit gyöngyökkel díszített koponyáját őrizték és nyilvános tiszteletre a templomban kítették. („Cistula argentea [...] opus 1512 Anni cui imponitur pro publico Cultu Caput S. Margarithae cum Unionibus decoratum”). A láda értékét 462 forint 18 krajcárban, a koponyán lévő gyöngyökét 50 forintban határozták meg a becslést végző mesteremberek.²⁴ 1785-ben még egyben hozták az egész tárgyat Budára („Ein Silbernes vergoldetes Küstel worinnen das mit Berln gezierte Haupt der heil. Margaretha aufbewahret wird”),²⁵ itt azonban részeire szedték, a nemesfémet 1787 áprilisában a bécsi pénzverdében beolvasztották,²⁶ a gyöngyöket és drágaköveket árverésen értékesítették, a koponyát a primásnak szándékoztak átadni,²⁷ azonban Némethy Lajos műve alapján 1789-ben megsemmisítették.²⁸

A lerakatba szállított tárgyak jegyzékében található még egy vörös bársonnyal bevont ereklyetartó ládika („Cista Byssu, et in parte argento obducta [...] in quo Reliquiae asservantur”). Értékét 80 forintban állapították meg, feltehetőleg a rajta lévő ezüst veretek miatt.²⁹ 1785-ben áthozták Budára, az ekkor készült leltárban mint Szent Margit ereklyéinek őrzésére szolgáló ládika szerepel („Ein hölzernes mit rothen Samet überzogen, und mit Silber beschlagenes Trügerl, worin[n]en die Reliquien der heil. Margaretha verschlossen sind”).³⁰ Árát 100 forintba becsülték és eladásra szánták.³¹ 1787-ig nem jelentkezett vásárló, ekkor leválasztották az ezüst vereteket („Das Silber wovon einige Stücke ziehr Vergoldt von einem roth Sam[m]etenen Trügerl worinnen die Reliquien der Heil. Margaretha Verschlossen waren”), melyek értékét ekkor 401 forint 37 1/2 krajcárban határozták meg.³² Az ezüstöt 1788. február 25-én a bécsi pénzverdébe vitték.³³ A díseitől megfosztott fa ládika Batthyány József primásnak átadásra került, Némethy Lajos szerint a benne őrzött ereklyékkel együtt 1789-ben megsemmisítették.³⁴

A budai zárdából származott az a részben ezüstözött ládika, melyben Margit karcsontját tartották („Cistula in parte argento obducta, in qua Reliquiae S. Margarethae unionibus, et 3. Diamantibus, et nonnullis Rubinis decoratae asservantur”), a láda, pontosabban a rajta lévő ezüst 60 forintot, a kövek és gyöngyök 70 forintot

kolostorban raboskodó Kazinczy Ferenc le is rajzolta az épületet és megnevezte az egyes helyiségeket. Az 1789-ben elégetett ereklyék listája 92 tételből állt (MNL, OL, C 143: 3. csomó ff. 343-346.). Nem szabad azonban hatalmas máglyára gondolnunk, mivel ezek, talán Margit néhány nagyobb csontját kivéve, csontszilánkok, apró csonttöredékek voltak. KAZINCZY 1979. 425-426.; NÉMETHY 1884. 240-248.

²⁴ MNL, OL, E 54: 38. csomó, 20. kútfő (1783) f. 52r No 46.; NÉMETHY 1884. 137-138.

²⁵ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 51r.

²⁶ Lásd 23. jegyzet!

²⁷ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 13v.

²⁸ MNL, OL, C 143: 3. csomó f. 343r No 3039.

²⁹ MNL, OL, E 54: 38. csomó, 20. kútfő (1783) f. 52r No 51.

³⁰ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 51r.

³¹ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 13v.; Új leltári számot kapott, No 51 helyett immár No 412 alatt szerepel a továbbiakban.

³² MNL, OL, C 143: 2. csomó f. 410r.

³³ MNL, OL, C 143: 2. csomó f. 309r.

³⁴ MNL, OL, C 143: 3. csomó f. 343v No 3067.

érték.³⁵ 1785-ben a tárgyegyüttes egyben érkezett Budára („Ein mit silb. beschlagenes Trügerl worin[nen] die Reliquien der heil. Maragetha (!) mit guten Perl n 3 Diamante[n] und einigen Rubinen geziert auf einem Roth Sammetenen Bölsterl aufbewahret werden”).³⁶ ahol a már leírt módon szétbontották: a ládát némi ezüst díszítéssel eladásra szánták;³⁷ a nemesfém egy részét 1787 áprilisában a pénzverdének átadták;³⁸ a gyöngyöket és drágaköveket pedig árverésre készítették elő. Az egyes részek további sorsát meghatározó leltárban az ereklye nem szerepel, tehát vagy a ládikával együtt vették számba, vagy valamely egyházközség, illetve egyházi személy – itt gondolhatunk esetleg gróf Batthyány Ignácra – elkérte a lerakatból.³⁹ Amint a pozsonyi ereklyetartó ládika, így ez a láda is 1787-ig a Letéti Hivatalban feküdt, míg 1787 decemberében leválasztották róla az addig 100 forintra becsült ezüstöt, melynek az árát ekkor 276 Fl 45 Xr-ra módosították.⁴⁰ A nemesfémét 1788. február 25-én Bécsbe vitték.⁴¹ A díseitől megfosztott ládikát átadták Batthyány József primásnak, Némethy Lajos szerint a feltehetőleg benne tárolt karcsonttal együtt 1789-ben megsemmisítették.⁴²

Gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök, Szent Margit tisztelőjének személyéhez kötötte Fraknoi Vilmos – az ereklyék mellett – a budai klarissza zárdában őrzött, korábban Szent Margitnak, napjainkban Erzsébet királynénak, Nagy Lajos anyjának tulajdonított ezüst ereklyetartó-oltárkát („Arula B. Margarethae pro domestica necessitate servicis”), melyet a pozsonyi lerakat 145 Fl 12 Xr-ért kínált eladásra.⁴³ A magánhasználatra készült kegytárgyban nem Margit ereklyéit őrizték, hanem úgy tartották, hogy a királyleány gyűjtötte benne más szentek maradványait. Fraknoi Vilmos úgy vélte, hogy a püspök árverésen vásárolta meg az oltárkát.⁴⁴ Az ereklyetartót 1784-ben gróf Csáky János tárnokmester, II. József elkötelezett híve, Batthyány József primásnak az Egyházügyi Bizottságba delegált világi ellenfele vette meg becsült áron a saját birtokain álló egyházak használatára („Excell. D. Joannes Csaky in usum Ecclesiarum in Bonis suis existentium”).⁴⁵ Gróf Batthyány Ignác feltételezett vásárlásairól vagy az ereklyékért tett közben-

³⁵ MNL, OL, E 54: 38. csomó, 20. kútfő (1783) f. 54v No 36.; A ládika feltehetőleg azonos a feloszlatáskor készült leltár 38. tételével (MNL, OL, Helytartótanácsi Levéltár: Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster (C 103) Klarissen-Nonnen: Buda és Pest, f. 146r; több másolat is található a csomóban). NÉMETHY 1884. 138-142.

³⁶ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 52r.

³⁷ A láda leltári száma a szétbontással több leltári számra módosult. Az ereklyetartó a megmaradt ezüst veretekkel a 413-as leltári számot kapta ekkor. Lásd 41. jegyzet!

³⁸ Lásd 23. jegyzet!

³⁹ MNL, OL, C 72: 72. csomó, 48. kútfő (1785) f. 14r. Fraknoi Vilmos feltételezése szerint gróf Batthyány Ignác a pozsonyi ereklyéket szerezte meg gróf Batthyány Franciska révén. FRANKÓI 1884. 273.

⁴⁰ MNL, OL, C 143: 2. csomó f. 410r.

⁴¹ MNL, OL, C 143: 2. csomó f. 309r.

⁴² MNL, OL, C 143: 3. csomó f. 343v No 3068.; Csak két ereklyetartó, az előző bekezdésben ismertetett pozsonyi és a budai ereklyetartó-láda szerepel a megsemmisített ereklyék listájában, tehát feltételezem, hogy a jegyzékben szereplő ereklyéket, csontocskákat, csonttöredékeket ezekben gyűjtötték össze és így adták át az arra kijelölt személyeknek.

⁴³ MNL, OL, E 54: 38. csomó, 20. kútfő (1783) f. 54v No 31.; NÉMETHY 1884. 100-103.

⁴⁴ FRANKÓI 1884. 274-275.

⁴⁵ MNL, OL, E 54: 51. csomó, 49. kútfő (1794) f. 20v.; Részleteket lásd 15. jegyzet, valamint VELLADICS 2003. 327.

járásáról nincs adat, herceg Batthyány Fülöp tábornok, Batthyány József primás öccse vásárolt kelyheket és egyéb értékeket a lerakatból szintén a birtokain álló egyházak számára.⁴⁶

A fent leírtakból egyértelmű, hogy nem eszmetörténettel foglalkozom, engem a tárgyak és azok sorsa érdekel. És néha a sorsuk nyomon követése lehetővé teszi, hogy bizonyos következtetéseket levonhassak. Ez történik az alábbiakban is, fenntartva a tévedés jogát.

A tárgyak sorsa tükrözi azt a felvilágosodás hozta szemléletváltást, mely a 18. századi Európában végbement.⁴⁷ A szerzetesrendek feloszlatása nyilván további hatással volt a szentkultuszra, ezen belül Margit tiszteletére. Tiszteletét, a hozzá fűződő viszony kérdését még bonyolítja kanonizációjának évszázadokon át húzódó ügye.⁴⁸ Saját kutatási területem – a szerzetesrendek 18. századi feloszlatása – kérdésköréből kiindulva úgy vélem, Margit kultuszában nem csak II. József, hanem már a 16-17. századi reformáció, a török időszak is változást hozott. Tisztelete addig virágzott, virágozhatott igazán, míg sírja látogatható volt, zárándokok választhatták nyughelyét úticélként, és ott különböző csodák eshettek meg. Emléke a reformáció időszakában halványult, sírja megközelíthetetlené, majd rommá vált. A korábbi, nagy tömegeket megmozgató és vonzó tisztelete a 16. századot követően leszűkült, igazán a domonkos, majd a klarissza apácák körében élt tovább. Az apácák 18. századi visszatérése után sem sikerült a középkori méretű kultuszt feléleszteni,⁴⁹ valójában a romok 20. századi újrafelfedezése hozott változást ezen a téren. Állításomat támaszthatja alá ereklyéinek sorsa: egyetlen közösség sem jelentkezett a csontjaiért; a pozsonyi Erzsébet-apácák zárdája sem tett további, hivatalos lépéseket; Batthyány József primás halogatta az ereklyék vizsgálatát; ugyanő 1788-ban nem vette át Margit maradványait, vagy ha átvette, nem tulajdonított nekik nagyobb jelentőséget, sőt az Egyházügyi Bizottság döntésén múlott az ereklyék sorsa; Stipisch Ferenc óbudai plébános minden kétely nélkül vállalta a csontok megsemmisítését; végül, gróf Csáky János megvásárolta a Szenthez köthető kegytárgyat, de nem elsősorban a Szent iránti tiszteletből, hanem saját vallásosságától és kegyúri feladataitól indítva.⁵⁰ Az engem foglalkoztató kérdés, hogy mennyire csak a felvilágosodás csökkentette a korábban már szentként tisztelt királylány kultuszát, illetve hogy mennyire szabad sematizálni ezt a 18. századi gondolkodást, holott az jóval árnyaltabb, mint amit általában feltételezünk. Ezt bizonyítja gróf Csáky János tárnokmester vásárlása is.

⁴⁶ MNL, OL, C 143: 9. csomó f. 378r.

⁴⁷ BEALES 2003.

⁴⁸ KLANICZAY – KLANICZAY 1994.

⁴⁹ Valószínűleg a középkori domonkos zárda törmelékéből, az Isten dicsőségére és Boldog Margit emlékére emelt kápolnácska sem vált zárándokhellyé a 18. században. MNL, OL, C 103 Klarissen-Nonnen: Buda és Pest, f. 240v: „Habetur porro in Insula hac Sacellum Dei Gloríae et memoriae B. Margarethae dicatum, ac rudieribus antiquae Ecclesiae applicatum. Curam hujus habet Parochus Budensis Novae Civitatis.”

⁵⁰ A Némethy Lajos által említett, a megsemmisítésről szóló beszámólót nem találtam meg. Nem volna kétségbe a dokumentum létezését, de több okból is felmerült bennem a kérdés, hogy nem értette-e félre a hivatkozott iratot. NÉMETHY 1884. 239.

Irodalom

BEALES Derek

2003 *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650-1815.* University, Cambridge.

BORSOS László

1973 A régi budai Országháza. *Építés-Építészettudomány* V. 1. szám 55-93.

FELHÓ Ibolya – VÖRÖS Antal

1961 *A Helytartótanácsi levéltár.* Akadémiai, Budapest.

FRAKNÓI Vilmos

1884 *Ujabb adatok Árpádházi Boldog Margit cultusa és canonisatiója történetéhez.* Rudnyánszky Ny., Budapest.

GÁRDONYI Albert

1929 A budai országházi terem múltja. *Historia* II. 7-8. szám 1-3.

KAZINCZY Ferenc

1979 *Fogságom naplója.* Helikon, Budapest.

KELÉNYI György

2005 *A királyi udvar építkezései Pest-Budán a XVIII. században. Hatalom és reprezentáció; a hivatalos építészet formaváltozásai.* Akadémiai, Budapest.

KLANICZAY Tibor – KLANICZAY Gábor

1994 *Szent Margit legendái és stigmái.* Argumentum, Budapest.

NAGY István

1971 *A Magyar Kamara 1686-1848.* Akadémiai, Budapest.

NAGY István – F. KISS Erzsébet

1995 *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek.* MOL, Budapest.

NÉMETHY Lajos

1884 *Adatok árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez.* Rudnyánszky Ny., Budapest.

MIHALIK, Sándor

1964 Problems concerning the altar of Elizabeth, queen of Hungary. *Acta Historiae Artium* X. 247-298.;

PAULINYI Oszkár

1938 A m. kir. belügyminisztérium budai várbeli székházának története. *Tanulmányok Budapest múltjából* 6. Budapest, 16-61.

RÓMER (1) Flóris

1867 Sz. Margit házi oltára. *Archaeologiai Közlemények* VII. 19-43.

RÓMER (2) Flóris

1867 Der Hausaltar der seligen Margaretha, Tochter Königs Bela des IV. *Mitteilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* XII. 133-145.

VELLADICS Márta

2003 „A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció művészettörténeti vonatkozásai” című PhD-értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő* LII. 3-4. szám 327.

- 2004 A Templomi Felszerelések Letéti Hivatala (1782/87-1802/24). In: BARDOLY István szerk. *Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györffy Katalin tiszteletére.* KÖH, Budapest 215-236.

VELLADICS, Márta

SOME REFLECTION ABOUT THE CULT OF SAINT MARGARET OF HUNGARY FROM THE ASPECT OF THE FATE OF HER RELICS

Joseph II's edict issued on 26 January 1782 abolished the monastic orders of contemplative inclination in Hungary – the Carthusian, the Camaldolese, the Poor Clares' and the Augustinian Nuns' orders etc. – as well as the institution of hermitage. This process, dating back to the reign of Maria Theresa, was to transform the relationship between State and Church, and has frequently been analysed together with its interrelated aspects, such as those referring to the history of ideas, economy and politics.

The praxis of the procedures was worked out in great detail. The overall asset inventory taken during the dissolution of a monastery – with everything on record, from the high altar to the horseshoe-nails dispersed in the forge – contained also an inventory of the equipment and furnishings of the church and cloister edifice. The future of the inventory items, the way they went afterwards, was of a great variety. The examination of the way of the relics of Saint Margaret and the investigation of the reaction of the Church and state offices during this process give possibilities to draw new conclusions about changing of her cult in the 17th and 18th centuries.